

סנהדרין קה

משה שווערד

1. ספר שערים מצוינים בהלכה

דף קה. עבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי. פרש"י כלומר נבוכדנצר עבדי הוא, וכל מה שקנה לי הוא, ועדיין לא יצאתם מרשותי. וכתב ברסיסי לילה (דף סא.) דלאחר מתן תורה שנקנו לעבדים להשי"ת, אי אפשר עוד להיות עבדים לעבדים כלל, וקנין גוי בישראל הוא רק שעבוד הגוף ולא שעבוד כחותיו כלל, ואמרו חז"ל דעל כן אמר השי"ת נבוכדנצר עבדי ועבד שקנה נכסים כו', דבכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם כדאיתא במס' מגילה (כט.), ומלכותו בכל משלה, וע"י גלות ישראל לשם נתפרסם גם אלוקותו שם, ושגם הם מכחו יתברך, וישראל קולטים הטוב שבהם, וע"כ אין להם מציאות קנין באמת בישראל כלל, רק מצד הגוף שהוא החומר כו'.

2. ספר בניהו בן יהודע על סנהדרין דף קה/א

שם לך אמור להם איזה ספר כריתות אמכם וכו'. מקשים והלא הם אמרו עבד שמכרו רבו, והוה ליה להשיב גם על זאת איזה שטר מכירה שמכרתי אתכם, ועוד קשא דהוה ליה למימר מי נושה בי שמכרתי אתכם לו, דלשון מי מנושי משמע שיש נושים בו ח"ו, ואומר להם מי זה הוא מן הנושים, ועוד קשא כיון דאמר הן בעונותיכם נמכרתם, נמצא היה מכירה על כל פנים, וא"כ הדא טענת ישראל לדוכתא, עבד שמכרו רבו כלום יש לזה על זה כלום. ונ"ל בס"ד דהא כתיב [משלי י"ט י"ז] מלוה ה' חונן דל, נמצא כל אדם שעושה טובה לחבירו לכבוד השי"ת נחשב כאלו עושה להקב"ה כביכול, יען כי הקב"ה אינו מקפח שכר בריה וכיון שעשה האדם איזה דבר לכבודו יתברך גוזר לו שכר תכף ומיד, וכיון שגוזר לו שכר אז מעת שגוזר לו השכר עד שיתנו לו נחשב מלוה, וכשנותן לו הטובה שגזר לו זה נקרא תשלומין, שעל זה נאמר [תהלים ס"ב י"ג] ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, וכן אמר הכתוב [דברים ז' י'] ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, והנה ידוע מה שאמרו רז"ל לעיל [צו]. בשכר ארבעה פסיעות שרץ נבוכדנצר בשביל כבודו יתברך להחזיר השליח כדי לתקן המכתב זכה שישלוט בישראל וישתעבדו תחת ידו, וכן אמרו על פרעה בשכר שלוה את אברהם אבינו ע"ה נשתעבדו ישראל אצלו, וכן כל מלך שנתן לו השי"ת שליטה יתירה בעולם היה זה שילום בעבור איזה טוב שעשה, וכל אלו נחשבים נושים מעת שגזר להם הטובה בשכרם עד זמן שיקבלו אותה, וידוע כי ישעיה הנביא ע"ה וירמיה הנביא ע"ה שניהם נתנבאו בפירוש על נבוכדנצר שישלוט בישראל וישתעבדו תחת ידו ונכתבו בספר דברי נבואתם, ואין לך שטר מכירה יותר מספרי הנביאים שכל נבואה זו שנכתבה בספר הנביא היא ביד נבוכדנצר כמו שטר מכירה, ולכן לא אמר להם הקב"ה איזה ספר מכירה שמכרתי אתכם, דהא מכירתם לנבוכדנצר כתובה בספרי הנביאים הנזכרים, וכן לא אמר מי נושה בי שמכרתי אתכם לו, דהא נבוכדנצר חשיב נושה אחר שגזר הקב"ה שישלוט בישראל וישעבדם תחת ידו שדבר זה גזר אותו מעת שרץ ד' פסיעות לשלם לו שכרו, ולכך לא אמר מי נושה בי אלא אמר מי מנושי שמכרתי אתכם לו, כלומר אע"פ שכל אותם שגזרתי להם שליטה עליכם נחשבים נושי בשביל דבורי שהבטחתי אותם, הנה הביטו וראו מי הוא זה מנושי שמכרתי אתכם לו, הלא הוא היה נבוכדנצר אשר גזרתי בדברי בספרי הנביאים שישעבד אתכם ותראו שזה נבוכדנצר שמכרתי אתכם לו קראתי לו עבדי כדי להודיע שאע"פ שמכרתי אתכם לו אין כאן מכר גמור ולא קנה אתכם במכירה זו, יען כי מאחר שהוא עבדי חוזר הקנין אלי דכל מה שקונה העבד אין לעבד זכות באותו דבר אלא הזכות הוא לרבו לאדונו, ונמצא שמכרתי אתכם אין כאן מכר, וז"ש הגמרא כדריש לקיש שלמה קרא הקב"ה נבוכדנצר עבדי להודיע עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי, והכונה דשאל בגמרא מאי נפקא מינה אם לזה נמכר או לזולתו, ומפרש כדר"ל וכו' והיינו להודיע להם שיבינו שאין מכירתם חשיבה מכר, ואז אין יכולים לפטור עצמם מעבודתו יתברך בשביל מכר, דעודם הם עבדים להשי"ת ושייכים לקיים כל מצותיו:

3. ספר תורת חיים על סנהדרין דף קה/א

לך אמור להן איזה ספר כריתות אמכם וכו'. ולפי שישראל אמרו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה וכו' כאלו הוא יתברך מוכרן וגרשן לכך אמר להן כלום יש לכם ספר כריתות אם אני שלחתי כלום יש לי נושים אם אני מכרתי אתכם וכיון שאין כאן ספר כריתות ואין לי נושים על כרחכם בעונותיכם נמכרתם על ידי אחרים ובפשעכם שולחה אמכם על ידי אחרים דע"י עונותיכם ופשעכם הסתרתני פני מכם וכמ"ש והסתרתני פני מהם והיה לאכול פי' מעצמן ולכך לא כתיב הן בעונותיכם מכרתי אתכם ובפשעכם שלחתי אמכם דומיא דרישא דקרא:

4. ספר בניהו בן יהודע על סנהדרין דף קה/א

שם בלעם בלא עם. נ"ל בס"ד על פי מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הפסוקים, הטעם שהיה בלעם שונא את ישראל בתכלית, כי הוא הסיגים שהפרישוהו מהם, יען כי ישראל שבאותו הדור היו נשמותיהם מסוד הדעת, ולכן גאלם משה רבנו ע"ה דהם שייכים לו שאותם הנשמות הובררו ונזדככו ונתלבנו כבר באותם ק"ל שנה הראשונים שהיו ישראל במצרים, ואז מן הסיגים שנפרדו ונשתירו, מהם יצא בלעם ראשית המובחר שבכל הרע ההוא, וכיון שהיה מן הסיגים שנפרדו מהם, לכך היה שונא אותם מאד מחמת קנאה, עכ"ד ע"ש, וז"ש בלעם בלא עם, פירוש שנפרד מן העם אלו ישראל, שהיה מן הסיגים שנפרדו מהם באותם ק"ל שנה הראשונים שהיו בארץ מצרים, ובוה יובן הטעם שהיה בלעם רע עין בתכלית, כי הוא היה מן הסיגים שנפרדו בק"ל שנה שהם כמנין עין, שהם כנגד ק"ל שנה שפירש אדם הראשון מאשתו, והיה רואה בהם קרי, ואותם ניצוצות של קרי היו נשמות ישראל שהם מסוד הדעת, בסוד אין קישוי אלא לדעת, וכמפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל, ולכן בלעם שהיה מאותם הסיגים של ק"ל שנה, היה רע עין כמנין ק"ל, וזו השליטה שהיה לו במראה עין שלו, נרמזה באותיות עם שבשמו שהם ראשי תבות מראה עינים, והיה לו כח להזיק במראה עין שלו, אך הקב"ה בחסדו הסיר כוחו הרע מעליו, והוא הרמוז באותיות עם שבשמו, ולזה אמר כאן בלעם בלא עם, שנשאר ערום וריקים מן כח הרמוז באותיות עם והיה כלא היה.

5. ספר מרגליות הים

י"א. בעור שבא על בעיר. במלחמת מצוה לרשב"ץ כ' כלומר שהיה רודף אחר תאוות גופניות שקורין אותו חכמי הטבע תאוה בהמית, ובלעם היה חומד ממון ורודף אחר הכבוד והגאווה ונתן עצה בזנות שכך מעיד עליי הכתוב הן הגהה היו לבני ישראל בדבר בלעם, שהלשון הזה מורה שהעצה של הזנות הוא נתנה וממנו יצא יועץ בליעל, ולא יתן האדם עצה בזנות אלא אם הוא מטונף בו, וזהו ענין בועל אתונו כו', וע' ד"א לזהר חיי שרה קכ"ה ב ומש"כ לעיל ס"ז

6. ספר בניהו בן יהודע על סנהדרין דף קה/א

שם תנא הוא בעור הוא כושן רשעים הוא לבן הארמי. דע דאל תחשוב דברים כפשוטן ששלשה אלה הם גוף אחד שיש לו שלשה שמות הנזכרים, דזה לא יתכן. ורבינו האר"י ז"ל אמר להדיה דבעור אביו של בלעם הוא בנו של לבן הארמי, וכמ"ש בשער הפסוקים בפסוק [שם כ"ד ג'] נאם בלעם בנו בעור, אך כונת רז"ל לומר שלשה אלה הם שורש אחד, ולעולם היו בעולם הזה ג' גופים כל אחד בזמן אחר ולבן היה עיקר השורש, וכושן ובעור יוצאים ממנו כמו גוף אילן שיוצאים ממנו ענפים, דודאי הענפים הם מובדלים מן גופו של אילן אך יאמר עליהם הכל הם אחד, ובוה נתרץ דקדוק אחד דלא נקטינהו בעל המאמר כסדרן דנקיט לכושן רשעים באמצע, והוא היה בימי שפוט השופטים, ובוה ניחא דנקיט להו כסדרן בשורשן למעלה. ונ"ל כושן לבן בעור ראשי תבות כלב, שהם כמו כלב הנובח, אך בזכות אברהם אבינו ע"ה שנתברך באותיות בכל, דכתיב [בראשית כ"ד א'] וה' בירך את אברהם בכל, ניצולו ישראל מן ג' טומאות אלו שהם ראשי תבות כלב כנגד אותיות בכל כסדרן דנקיט להו כאן בעור כושן לבן:

7. ספר תורת חיים על סנהדרין דף קה/א

חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני. פירש"י ז"ל דאהני ליה מה שהחציף פניו לומר לשלוחים לינו פה וקשה דמעיקרא כי אמר לינו פה אכתי לא הוה חוצפא דהא בתר הכי כתיב לא תלך עמהם לכך נראה דאהני ליה מה שהחציף פניו לומר לשלוחים שניימ ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר אלי אע"ג דכבר אמר לו לא תלך עמהם:

8. חידושי אגדות למהר"ל סנהדרין דף קה עמוד א

חוצפא וכו'. פי' כי הש"י נותן לאדם כפי רצונו, לכך כאשר מתחזק נגד הש"י מניח לו לעשות כפי רצונו שהוא מחציף בו. וכמו כאשר האדם מתחזק בתפילה עושה הש"י רצון האדם, כך חוצפא כל אשר מחציף הוא מעיז ומתחזק לכך הש"י עושה רצונו

9. ספר שערים מצויינים בהלכה

✓ ומפרש במהר"ל כי השי"ת נותן לאדם כפי רצונו, לכן כאשר מתחזק נגד השי"ת הוא מניח לו לעשות כפי רצונו שהוא מחציף בו, וכמו כאשר האדם מתחזק בתפלה השי"ת עושה רצון האדם כו'. ועי' בסה"ק דגל מחנה אפרים (פ' עקב ד"ה עוד ירמוז) דבכל המדות אפילו אותם שאינם טובים הוא יכול לעבוד בהם את הקב"ה, וכאשר האדם מחזיק עצמו ללא כלום אומר בלבו שאין תפלתו עושה כלום, ולזה טוב מדת העזות דהיינו חוצפא אפי' כלפי שמיא, שיחזק עצמו בכל כחו לעבוד את השי"ת, ויחזיק עצמו שתפלתו עושה רושם למעלה כו' עי"ש.

10. ספר צדקת הצדיק - אות מו

לרשע אמר א-להים מה לך לספר חוקי (תהלים נ' ט"ז). ועל דבר זה ידונו וכו' כי העובר על דעת סופרים נקרא רשע כמו שאמרו ביבמות (כ.). אבל על זה אמרו הקדמונים מאמר חז"ל (פסחים פ"ו ע"ב) כל מה שיאמר בעל הבית עשה חוץ מצא. ולא לחנם כתבה תורה ענין המעפילים בפרשת שלה אשר כבר האמינו בדברי משה ולמה לא שמעו לו בזה שאמר להם אל תעלו וגו' אלא שהם חשבו שזה בכלל חוץ מצא: ועיין בזה (ח"ג ק"ס). המליץ כל ענין מרגלים על התורה והיה העונש שלא ישיגוה, ועל זה העפילו לעלות אף נגד רצון השם יתברך כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין ק"ה). חוצפתא מלכותא בלי תגא [ולמדה מבלעם שאחר כך הסכים השם יתברך. כי בלעם נסתכל עד עקבתא דמשיחא, ולכך ידע סוד זה] פירוש כידוע מלכות הוא כנסת ישראל וכתר הוא שורש רצון השם יתברך ורצה לומר ממשלה מעצמו בלי רצון הרוצים. והתקרבות כנסת ישראל מעצמם. והם לא הצליחו בזה מפני שאכלו פגה כמו שאמרו ז"ל (סוטה מ"ט ע"ב) בעקבותא דמשיחא חוצפא יסגא, שאז הוא העת לזה [ולעתיד נקבה תסובב גבר ואין כאן מקומו] ולכך אמר להם משה והיא לא תצלה, נראה שעצה הוא אלא שלא תצלה ודייק, והיא שבכל מקום דרשו ז"ל היא ולא אחרת, שיש זמן אחר שמצליח והוא זמנינו זה שהוא עקבי משיחא:

11. ספר שערים מצויינים בהלכה

כיוונו על ענין הגלגול. ועי' בענין זה בשער הפסוקים [להאריז"ל במדבר לו-לד]. ועי' בלק"ת (פ' בלק פט:) ובספר הגלגולים (פ' נד). ועי' בדעת זקנים מבעלי התוס' (שמות א-ח) דהא דאמרו חז"ל (סוטה יא:) שלשה היו באותה עצה דפרעה, בלעם איוב ויתרו, קשה מהא דאמרי' בגמ' בר תלתי' ותלת שנין הוה בלעם חגירא כד קטל יתיה פנחס כו', ואם היה בעצה זו נמצא שהיה בן מאה וארבעים כשנפל במלחמת מדין [עי"ש החשבון]. והנה ברש"י לקמן (שם ד"ה בר) כתב, דר' חנינא לית ליה הא דר' סימאי דאמר שלשה היו באותה עצה, דר' סימאי בלעם חי יותר מן מאתים ועשר שנים, דהא היה בעצת פרעה כו'.

הוא בעור הוא כושן רשעים הוא לבן הארמי. בהגה' מהר"עב"ץ תמה, הרי מלבן שחי בתחילת אלף השלישי, עד כושן עברו יותר מת"ק שנה, ולקמן (קו:) אמרי' על בנו בלעם, כל שנותרו לא היו אלא שלשים ושלש, ושמא

ודרשוהו בגמ' על דואג ואחיתופל, מכלל דשויים הם, ועוד מדכתיב (שמואל ב, יז-כג) "ויחנק וימת ויקבר", ומה היה המקרא חסר באומרו ויחנק ויקבר, מאי וימת, אלא דמית מיתה תנינא לעוה"ב. ועי' בלחם שמים בענין זה. ועי' בתשו' טוב טעם ודעת (ח"א סי' רפב) בהא דאמרי אינשי דהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, דיצא להם מהא גופא דלא מביא הגמ' קרא על אחיתופל, משום דזה היה ידוע להם, ולכן על כולם שמתו מיתת כל אדם ורק מעשיהם בחייהם גרמו להם שלא יהא להם חלק לעוה"ב, וכזה לא נמצא בהם חטא מפורש שיהיה גלוי שאין להם חלק לעוה"ב, ולכן הצטרכו להביא ראיה לכך, אבל אחיתופל דכתיב ביה חטא מפורש "ויצו על ביתו ויחנק" ואיבד עצמו לדעת, וא"כ אף לולי מעשיו הראשונים רק עבור זה לבד אין לו חלק לעוה"ב, ועי' ביוסיפון (פ"ד) דמפורש דהמאבד עצמו לדעת אין לו השארת הנפש. ועי' בהגהות יד שאול (יו"ד סי' שמה) דמה ששגור בפי העולם דהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, לא נמצא כן בשום ספר מפורש כו'. ובחי' מהרי"ט במס' כתובות (קב.) בההוא כובס שהפיל את עצמו ויצתה בת קול שמזומן לעוה"ב, כתב דחז"ל אמרו עה"כ (יחזקאל לב-כז) "ותהי עונותם על עצמותם" זה המאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעוה"ב. ובתשו' מהר"י אסאד (יו"ד סי' שנה) כתב נמי דלא מצינו מאמר כזה דהמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב, והביא קצת מקור מגמ' ע"ז (יח.) גבי ר' חנינא בן תרדיון מה אני לעוה"ב כו'. ובערוך השולחן (יו"ד סי' קטז) הביא מקור מגמ' גיטין (נז:). ובמשמרת שלום (הל' שמחות אות מ) כתב, דכבר קרמו בשו"ת תשובה מאהבה (סי' תט). והנה כבר כתב כן ביד המלך (אבל פ"א הי"א).

ארבעה הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי. הנה בגמ' ילפינן לכולם מקרא, חוץ מאחיתופל שלא הביא הגמ' שום ראיה מנלן. ובתוס' יו"ט מפרש דמדכתיב "אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם",

13. מהרש"א חידושי אגדות מסכת סנהדרין דף קה עמוד א

חיגר ברגלו אחת שנאמר וילך שפי כו'. מלשון גוממו עם השופי דפרק ג"ה והשוק והשופי דפרק אין מעמידין ע"ש ואשמועינן לבו הרעה על ישראל שהיה חיגר ברגל ואפשר שבא לו זה בעונש שהלך לקללן כמ"ש ותלחץ רגל בלעם וגו' ואעפ"כ לא נמנע מלומר ואלכה אולי יקרה ה' אף שהלך שפי וכן בסומא באחת מעיניו בעונש שרצה לקלל לישראל כדאיתא במדרש וכן בשמשון אשמועינן אע"פ שהיה נכה בב' רגלים עשה גבורתו בפלשתים:

14. תוספות ברכות דף ז/א

שאלמלי כעסתי לא נשתייר וכו' - ואם תאמר מה היה יכול לומר בשעת רגע. יש לומר כלם. אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כן:

15. ערוך השולחן אורח חיים סימן קי סעיף ה

ודע שיש מי שאומר דכשהשעה עוברת יתפלל הבינונו [מג"א סק"א בשם כנה"ג] ומזה נראה דס"ל דאם התחיל בתפלה קודם גמר הזמן של תפלה ונמשכה עד אחר הזמן לא מקרי שהתפלל בזמנו דהא ודאי כונתו שעתה עדיין לא עבר הזמן דאל"כ מאי נ"מ ולכן ס"ל שיתפלל הבינונו ויסיים בתוך הזמן אבל כל הי"ח ברכות יסיים אחר הזמן ולענ"ד נראה מתוס' ברכות [ז]. בד"ה שאלמלי] דהולכין אחר ההתחלה ואם התחיל בזמן תפלה מקרי תפלה בזמנה אע"פ שמסיימה לאחר הזמן ע"ש:

16. תורת חיים מסכת סנהדרין דף קה עמוד ב

וכמה זעמו רגע. בפ"ק דברכות קאמר וכמה רגע א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה וכתבו התוספות שם ואם תאמר מה היה יכול בלעם לומר בשעת רגע ויש לומר כלם ונראה דהיינו הא דכתיב בפרשת כי תשא רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך וכן עתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם נקט לשון כליון וכן בקרח ואכלה אותה כרגע נקט ג"כ לשון כליון משום דשעתו לא הוה אלא רגע ובאותו רגע לא יוכל למימר אלא כלם כמו שכתב התוספות ולהכי קאמר רגע אחד אעלה בקרבך וכליתך דגם הקדוש ברוך הוא בשעת רוגזו אומר להשטן או למלאכי חבלה באותו לשון כלם לכן נקט לשון וכליתך וכן בכולם. ולפי זה ניחא הא דא"ל בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה לכן הוה קפיד שיראה אותן דכיון דלא הוה מצי לקלל אלא כלם סתמא הוצרך לראותן כדי שתחול הקללה על אותן שהוא רואה בעיניו שאם לא היה רואה אותן כלל איכא למימר דכלם לאו עלייהו קאי אלא על איזה עובדי כוכבים אחרת מיהו תימה דבסמוך משמע דרצה לקלל אותם קללות מרובות דקאמר מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו בקש לומר שלא יהיו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות מה טובו אוהליך יעקב לא תשרה שכינה עליהם משכנותיך ישראל לא תהא מלכותן נמשכת כנחלים נטיו וכו' משמע בהדיא שרצה להאריך בקללותיו לכך נראה כתירוץ שני שכתבו התוספות שם דמאחר שהיה מתחיל קללתו באותו שעה היה מזיק אפילו לאחר

17. באר שבע מסכת סנהדרין דף קה עמוד ב

אפילו במינין לא איבעי ליה למימר הכי. פירוש אף על גב שהמינין מורידין לבור ולא מעלין. מ"מ לא היה לו לדחוק בידי שמים ולהעניש מי שאינם רוצים להעניש אע"פ שהוא מותר להרגו בידו, כך כתבו התוספות בפרקים הנזכרים לעיל (ע"ז ד, ב ד"ה שמע מינה). וקשה לי על דבריהם שהרי בפרק קמא דברכות (ז, א) מפרש הגמרא טעם אחר משום דכתיב (תהלים קמה, ט) ורחמיו על כל מעשיו, ולפי טעם זה אין שייך לחלק בין בידי אדם ובין בידי שמים, שגם אנחנו צריכין להיות רחמנים כדכתיב (דברים כח, ט) והלכת בדרכיו. ועוד קשה לי הלא אנו אומרים בתפלותינו וכל המינים כרגע יאבדו דהיינו בידי שמים, ולכן אנו אומרים כרגע שהוא שיעור זעמו של הקב"ה. ומיהו בהא איכא למימר שלא אמר רבי יהושע בן לוי שמע מינה לאו אורח ארעא וכו', אלא דוקא להכריח הקב"ה שיהרוג המינין על ידי שיכוין שעת זעמו, אבל דרך תפלה ובקשה שפיר דמי כיון שאינו מכריח להקב"ה:

18. דף על הדף סנהדרין דף קה עמוד ב

בגמ' א"ר יוסי בר הונא, בת בתו של עגלון, בן בנו של בלק מואב היתה וכו'.

והנה לפי"ז מבואר דרות יצאה מבלק, ובלק הרי הי' ממדין ולא ממואב כמבואר ברש"י (במדבר כב, ד) ואיך זה שקורין את רות - "רות המואבי". וגם ביבמות (ע"ו ע"ב) מבואר דדוד המלך שבא מרות מותר לבוא בקהל מטעם "מואבי ולא מואבית".

והנה במושב זקנים (במדבר כב, ד) איתא שו"ט ארוכה אי בלק הי' ממדין או ממואב, ור"ל דאולי אמו של בלק היתה ממואב. ודחה שהרי בקדושין (ס"ט ע"א) מבואר דאצל או"ה הולכים אחר הזכר ע"ש.

ובגמ' נזיר (כ"ג ב) אי': רות בת בנו של עגלון וכו' ע"כ וצ"ע ובתוס' נזיר שם כתבו: לאו דוקא נקט בת בנו וכו' ע"ש, והיינו שהיתה הרבה דורות אחר עגלון ע"ש. ולפי' התוס' י"ל דה"נ הסיפא: בן בנו של בלק אין ר"ל בת בנו אלא דורות הרבה, ושפיר י"ל כמו שהביא במושב זקנים הנ"ל שהיה עגלון לא בן בנו של בלק אלא נכדו מצד אמו, ואביו היה ממואב וכו"ל.

אך ראה בסדר הדורות (אלף השלישי - ב"א תשפ"ז) שחולק ע"ד התוס' הנ"ל בנויר וס"ל דרות היתה בתו של עגלון ממש ע"ש ולפי"ז ה"נ הסיפא: בן בנו של בלק מדויקת, לפי"ז וא"א ליישב כהנ"ל ודו"ק, וצ"ע בכל זה. (פרדס יוסף החדש פר' כי תצא)

19. ספר מרגליות הים

י. אר"י א"ר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. כ"ה בזהר קדושים פ"ה ב ת"ח ישתדל ב"נ בעלמא באורייתא ופקודוי אפי' דלא עביד לשמה דמתוך שלא לשמה בא לשמה, וכ"ה ברע"מ תצא רע"ז א, ובס' הבהיר מאמר קצו, והנה בזהר תולדות קמ"ב א דכל מאן דאתעסק באורייתא ולא אשתדל לשמה טב ליה דלא אתברי ובניצוצי זהר שם אות ה' מתו"כ ר"פ בחקותי הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא, וכן הקשה הבאר שבע בהוריות י' מדאמרינן בתענית כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות והביא שכבר תי' בתוס' דתרי גונוי שלא לשמה נינהו עיין סוטה כ"ב ב ד"ה לעולם (והביאו שם חפ' היה קורא בברכות י"ז א כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו כו' אולם לפנינו שם העושה שלא לשמה נוח לו וראה בתוס' ברכות שם שהבדילו בין הלומד לקנתר לבין הלומד ע"ד שיכבדוהו) וכן משמע מזהר וישב קפ"ד סע"ב דמאן דאשתדל באורייתא ולא ישתדל בה לשמה כד קא יאות זכי לאגר טב בעלמא דאתי ולא דיינין ליה בההוא עלמא (וע' בס' בית אלהים להחבי"ט שער היסודות פמ"ב) וראה בס' נפש החיים מהגר"ח מוואלוז'ין שער ד פ"ג, ובשו"ת דברי מרדכי מהגר"מ פרידבורג (וורשה תרכ"ז) בהפתיחה (ב-ט) בירור ענין לשמה ושלא לשמה ושיטת הרמב"ם באריכות.

20. דף על הדף סנהדרין דף קה עמוד ב

בגמ': אמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות.

בכתבי הרה"ק בעל ה"אמרי שאול" ממדו"ץ זי"ע כותב בעניני שבועות ד"ה לעולם, וזה לשונו: לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. והקשה אא"ז צוק"ל מקאזמיר כי היה צריך לומר שמתוך שלא לשמה ילמוד ויעשה לשמה, או בא ללשמה. ופירש מה שאמרו "בא לשמה" לא על עצמו מוסב רק על זולתו. כי לפעמים יושב אדם בבית המדרש אצל הגמרא, ולימודו הוא שלא לשמה רק למראה עיני בני אדם, ולבו בל עמו, וכשנכנס אחד ורואהו לומד, יתעורר לבו בקרבו ויאמר, מדוע לא אלמוד גם אנכי, ומתלהב ויושב ללמוד, הרי השני לומד לשמה, זה הפירוש שמתוך שלא לשמה של אחד בא השני לשמה.

21. רמב"ם פירוש המשניות - מסכת סנהדרין פרק י משנה א

שים בדעתך כי נער קטן הביא והוא אצל המלמד ללמוד תורה וזהו הטוב הגדול לו לענין מה ששיג מן השלמות, אלא שהוא למעוט שניו וחולשת שכלו אינו מבין מעלת אותו הטוב ואל מה שיגיעהו בשבילו מן השלמות, ולפיכך בהכרח יצטרך המלמד שהוא יותר שלם ממנו שיורז אותו על הלמוד בדברים שהם אהובים אצלו לקטנות שנותיו, ויאמר לו קרא ואתן לך אגוזים או תאנים ואתן לך מעט דבש, ובזה הוא קורא ומשתדל לא לעצם הקריאה לפי שאינו יודע מעלתה אלא כדי שיתנו לו אותו המאכל, ואכילת אותן המגדים אצלו יקר בעיניו מן הקריאה וטוב הרבה בלא ספק, ולפיכך חושב הלימוד עמל ויגיעה והוא עמל בו כדי שיגיע לו באותו עמל התכלית האהוב אצלו והוא אגוז אחד או חתיכה דבש, וכשיגדיל ויחזיק שכלו ויקל בעיניו

אותו הדבר שהיה אצלו נכבד מלפנים וחזר לאהוב זולתו, יזרזו אותו ויעוררו תאוותו בו מאותו הדבר החמוד לו, ויאמר לו מלמדו קרא ואקח לך מנעליך יפים או בגדים חמודים, ובוה ישתדל לקרא לא לעצם הלימוד אלא לאותו המלבוש, והבגד ההוא נכבד בעיניו מן התורה והוא אצלו תכלית קריאתו, וכאשר יהיה שלם בשכלו יותר ויתבזה בעיניו זה הדבר ג"כ ישים נפשו למה שהוא גדול מזה, ואז יאמר לו רבו למוד פרשה זו או פרק זה ואתן לך דינר אחד או ב' דינרין, ובכך הוא קורא ומשתדל ליקח אותו הממון, ואותו הממון אצלו נכבד מן הלמוד, לפי שתכלית הלמוד אצלו הוא שיקח הזהב שהבטיחוהו בו, וכשיהיה דעתו גדול ונקלה בעיניו זה השיעור וידע שזה דבר נקל יתאוה למה שהוא נכבד מזה, ויאמר לו רבו למוד כדי שתהיה ראש ודיין ויכבדוך בני אדם ויקומו מפניך כגון פלוני ופלוני, והוא קורא ומשתדל כדי להשיג מעלה זו ותהיה התכלית אצל מכבוד שיכבדו אותו בני אדם וינשאוהו וישבחו אותו. וכל זה מגונה ואמנם יצטרך למיעוט שכל אדם שישים תכלית החכמה דבר אחר זולתי החכמה, ויאמר לאיזה דבר נלמד אלא כדי שנשיג בו זה הכבוד וזה הוללות על האמת, ועל למוד כזה אומרים חכמים שלא לשמה, כלומר שיעשה המצות וילמוד וישתדל בתורה לא לאותו הדבר בעצמו אלא בשביל דבר אחר, והזהירו החכמים על זה ואמרו (אבות פ"ד מ"ה) לא תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, והם רומזין למה שביארתי לך שאין לשום תכלית החכמה לא לקבל כבוד מבני אדם ולא להרויח ממון ולא יתעסק בתורת השם יתברך להתפרנס בה, ולא תהיה אצלו תכלית למוד החכמה אלא לדעת אותה בלבד, וכן אין תכלית האמת אלא שידע שהוא אמת והתורה אמת ותכלית ידיעתה לעשותה. ואסור לאדם השלם שיאמר כשאעשה אלה המצות שהם המדות טובות ואתרחק מן העבירות שהם המדות הרעות שצוה השם יתברך שלא לעשותה מה הוא הגמול שאקבל על זה, לפי שזה כמו מה שיאמר הנער כשאני קורא זה מה יתנו לי והם אומרים לו דבר פלוני, לפי שכשאנו רואים מיעוט שכלו שאינו מבין זה השיעור והוא מבקש לתכלית תכלית אחר אנו משיבים לו כסכלתו, כמו שנאמר ענה כסיל כאולתו, וכבר הזהירו חכמים על זה ג"כ כלומר שלא ישים האדם תכלית עבודת השם יתברך ועשיית המצוה בשביל דבר מן הדברים, והוא מה שאמר האיש השלם המשיג אמיתת העניינים (שם פ"א מ"ג) אנטיגנוס איש סוכו אמר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס, ואמנם ר"ל בזה שיאמין באמת לעצם האמת וזהו הענין שקוראין אותו עובד מאהבה, ואמרו ז"ל (ע"ז יט.) במצותי חפץ מאד אמר ר' אליעזר במצותי ולא בשכר מצותי, וכמה היא מבוארת והיא ראויה ברורה על מה שקדם לנו מן המאמר. וגדול מזה מה שאמרו בספרי (וכענין זה בנדרים סב.) שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רב, בשביל שאקבל שכר לעולם הבא, תלמוד לומר לאהבה את ה' א-להיך כל שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה:

הנה התבאר לך זה הענין ונתבאר שהוא כוונת התורה ויסוד כוונת החכמים עליהם השלום, ואין מעלים עיניו מזה אלא אויל משתגע שקלקלוהו ושכשוהו המחשבות הסכלות והרעיונים הגרועים. וזו היא מעלת אברהם אבינו עליו השלום (סוטה לא.) שהוא היה עובד מאהבה, ולעומת הדרך הזה ראוי להיות ההתעוררות. ולפי שידעו החכמים ז"ל שזה הענין קשה עד מאד ואין כל אדם משיג אותו, ואם השיגו אינו מסכים בו בתחילת ענין ואינו סובר שתהיה אמונה ברורה, לפי שהאדם אינו עושה מעשה אלא כדי שתגיע לו ממנו תועלת או שתסור ממנו פסידא ואם אינו כן יהיה אצלו אותה מעשה הבל וריק, האיך יאמר לבעל תורה עשה אלה המעשים ולא תעשה אותם לא לירא מעונש מן השי"ת ולא להנחיל שכר טוב, זה דבר קשה עד מאד לפי שאין כל בני אדם משיגין האמת עד שיהיו כמו אברהם אבינו ע"ה, ולכן התירו להמון כדי שיתישבו על אמונתם לעשות המצות לתקות שכר ולהנזר מן העבירות מיראת עונש, ומזרזין אותם על זה ומחזקים כוונתם עד שישגיג המשיג וידע האמת והדרך השלם מה הוא כמו שעושים בנער בשעת הלמוד כמו שהבאתי המשל, והאשימו לאנטיגנוס איש סוכו בכיארו להמון מה שביאר ואמרו בזה הזהירו בדבריכם כמו שנתבאר באבות (פ"א מ"א):

ואין ההמון מפסידין מכל וכל בעשותם המצות מיראת העונש ותקות השכר אלא שהם בלתי שלמים, ואולם זה טוב להם עד שיהיה להם כח והרגל והשתדלות בעשיית התורה ומזה יתעוררו לדעת האמת ויחזרו עובדים מאהבה, וזה הוא מה שאמרו ז"ל (פסחים נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה: